KRING AUSTRFARARVÍSUR OCH FRIÐGERÐARSAGA

Henrik Janson,
Historiska institutionen,
Göteborgs universitet

För en historiker sysselsatt med 1000-talets Norden, utgör den i norrön litteratur bevarade skaldepoesin ett utmanande problem. Till vissa delar sammanfaller dessa problem med dem som filologin konfronteras med inför en ny utgåva av detta material.[1] Hur skall t.ex. dikterna grupperas? Skall vi följa sagaförfattarnas attribueringar, dateringar och sammanställningar, eller går det möjligen att finna en metod som frigör stroferna från den tvångströja som sagaprosan kan vara? Följande utkast skall diskutera en skaldedikts relation till sin omgivande prosa. Förhoppningen är dels att kunna frilägga viktigt källmaterial till nordisk historia under tidigt 1000-tal, men i detta syfte kommer också sagaförfattarnas sätt att hantera skaldepoesin att belysas.

Problemet Austrfararvísur

I Finnur Jónssons utgåva av *Den Norsk-Islandske Skjaldediktning* finner vi under namnet *Sigvatr þórðarson* diktnamnet *Austrfararvísur* som det sammanfattande namnet på 21 skaldestrofer i dróttkvætt. Stroferna är alla hämtade ur det parti i Snorres sagor om Olav den helige som går under benämningen *Friðgerðarsaga*. Inom ramen för *Friðgerðarsaga* finns ytterligare tre verser, vilka Finnur Jónsson i *Skjaldediktning* klassificerade som *lausavísur*. I sin utgåva av *Heimskringla* hade emellertid Finnur utan reservation inkluderat två av dessa strofer i *Austrfararvísur*[2], och sedan Jöran Sahlgren åter argumenterat för att inkludera dem i dikten[3], medgav den store isländske filologen att han alltid hade närt tvivel i denna fråga[4]. Diktnamnet *Austrfararvísur* skulle således enligt Finnur Jónsson beteckna 21 eller 23 av de 24 strofer som Snorre citerade inom *Friðgerðarsaga*. Enligt Finnur skall dikten ha handlat om en resa som Sigvat skald skall ha utfört från Olav Haraldssons hov i Borg till jarl Ragnvald i Skara. Redan här anmäler sig emellertid en svårighet. Namnet *Austrfararvísur* visar, vilket Finnur Jónsson betonat, att visorna handlat om en enda resa – en enda österfärd. Snorre hänför dock stroferna till två skilda resor. Finnur menade att Snorre på denna punkt tog miste, och att de 21 stroferna alla skildrar en enda resa i enlighet med diktnamnet.[5]

Vid ett närmare betraktande visar det sig dock att Snorre här är mer tillförlitlig än Finnur. De 21 stroferna kan inte alla handla om en enda resa. I den strof som i *Skjaldediktning* givits numret 13 uttrycker diktaren att han och hans medresenärer har haft en våldig resa för händer, och han sparade sig inte men "på en fotvandring" [*við gǫngu*] är mödan stor. Beteckningen "fotvandring" passar utmärkt på de övriga strofer som berör färdsättet på denna enligt Snorre andra resa. I de fyra strofer som Snorre hänför till den förra resan tänker dock diktaren först tillbaks på en färd till sjöss, innan han i skaldande stund sitter på hästryggen. Dessa strofer handlar således inte om en "fotvandring".[6] Problemet *Austrfararvísur* är tydligen mer komplicerat än Finnur Jónsson ville göra gällande.

Friðgerðarsagas utveckling

Oberoende av Snorres framställning skildrar också *Fagrskinna* fredsförhandlingarna mellan Olav Haraldsson och Olof Eriksson. Konflikt hade uppstått efter det att Olav Haraldsson kommit till Norge och lagt under sig områden som sveakungen betraktar som sina "skattland". Stridigheter utbröt. Framställningen i *Fagrskinna* kan sammanfattas i följande punkter:

1. Båda ländernas befolkningar tyckte illa om denna konflikt. Mäktiga män beslutar mäkla fred mellan kungarna. Fredsavtalet manifesteras med att Olof svenskes dotter Ingegärd skall giftas bort med Olav Haraldsson.
2. Fredsöverenskommelsen bryts efter det att Ingegärd retat upp sin far genom att förklemande jämföra faderns jakttroféer med att Olav Haraldsson på en enda morgon fångat nio kungar.
3. När kung Olav Haraldsson fick reda på detta skickade han sändebud österut till sveakungen, och bad att avtalet skulle fullbordas. Detta förkastades av Olof svenske, som dock istället erbjöd kung Olav sin utomäktenskapliga dotter Astrid. Sändebuden vände åter och meddelade Olav detta. "På denna färd hade Sigvat skald varit med, och han diktade en flock härom och kallade den *Austr farar vísur*, och han berättar i detta kväde mycket om denna färd."[7]
4. Nu rådgjorde Olav med sina vänner, och de tyckte det var bättre att inrikta sig på konflikten med danerna. Således ingicks ett nytt fredsavtal med sveakungen och Olav gifte sig med Astrid. Härifrån stammade kejsar Otto (IV, 1209-1218).
5. Efter själva *Friðgerðarsaga* berättas att Olof svenske sedan gifte bort Ingegärd med kung Jarisleif Valdemars son i Holmgård. Olav och Ingegärd sände många dyrbarheter och förtroendemän mellan sig. "Då var jarl Ragnvald Ulfsson, Ingegärds frände, i Gårdarike. Han var Olavs bäste vän, som Sigvat sa när han hade återkommit från en beskickning som Olav sänt iväg honom på österut till Gårdarike/Holmgård."[8] Härefter anför *Fagrskinna* två helmingar från två skilda strofer vilka båda återfinns i sin fullständiga form i Snorres *Friðgerðarsaga*. Snorre låter dem emellertid illustrera Sigvats andra resa till jarl Ragnvald i Västergötland.

Upphovsmannen till *Fagrskinna* hade tillhands en redaktion av Olav den heliges saga som stått den s.k. Legendariska sagan mycket nära.[9] Dock avviker framställningen i *Fagrskinna* på väsentliga punkter från motsvarande text i den Legendariska sagan. Till den mycket kortfattade första punkten i *Fagrskinna* svarar ett långt parti i Leg. saga, men trots den enorma skillnaden i omfattning kan partierna innehållsligt sägas korrespondera väl.[10] I Leg. saga får vi dock en detaljerad redogörelse för hur denna första fredsuppgörelse kom till. Olav Haraldsson hade manat islänningen Hjalte Skeggjason att påta sig fredsmäklingen, och motvilligt gjorde han också detta. På färden från Island tog Hjalte med sig Björn stallare från Rogaland[11], och de landade tillsammans i Kungahälla. När de kom in i Svitjod skaffade de sig hästar och red sedan, i ett följe om 20 man, till kung Olof. Efter skickliga diplomatiska konstgrepp blir de väl mottagna av sveakungen och vistas vid hans hov en tid. I förbigående berättas också att en mäktig hövding vid namn Egil kom till hirden denna vinter. Han var fosterfar till kung Olofs dotter Astrid och blev väl mottagen.

Sagan låter även fortsättningsvis islänningen Hjalte inneha huvudrollen. Kungen skattade honom högt och berättade ofta för honom om sina problem. Norrmannen Björn stallare hade enligt sagan väldig "ögonvärk" och syntes inte mycket till. Hjalte fick också av kungen audiens hos hans dotter Ingegärd, och han övertalade henne att verka för en fredsplan som gick ut på att hon skall giftas bort till kung Olav, med de områden i Norge som sveakungen gjorde anspråk på i hemgift. Så småningom gick sveakungen med på detta, och även Olav Haraldsson fann sig nöjd med uppgörelsen, sedan Hjalte redogjort för den i Trondheim. Hjalte far hem till Island, och kungarna träffas senare österut vid Älven där förlikning och trolovning sker.

Innehållet i punkt 2 i *Fagrskinna* är det samma som i Leg. saga.[12] Härefter går dock skildringarna vitt isär. I punkt 3 i *Fagrskinna* sänder alltså kung Olav iväg den beskickning, som Sigvat beskrivit i Austrfararvísur, till sveakungen som av-

visande erbjöd helgonkungen sin frillodotter Astrid. Det är således en aktiv och rationellt handlande kung som hanterar det svenska löftesbrottet. I Leg. saga är bilden en helt annan. Här uppträder dessutom redan nu element som i Fagrskinna först kommer i punkt 5: Sveakungen Olof gifter efter förhandlingar bort sin dotter Ingegärd till *Garða*-kungen med stor hemgift. Förklarande inskjuter sagan: "Han hette *Jarizlæifr*." När Olav Haraldsson får reda på detta blir han bedrövad. Han håller sig för sig själv och dricker nästan ingenting. Hovet blir härigenom paralyserat.

Denna kronologiska inordning av giftet mellan *Garða*-kungen och Ingegärd är förutsättningen för den fortsatta berättelsen i Leg. saga. Från Götland kommer nämligen Astrid tillsammans med sin fosterfar Egil till det förlamade norska hovet. Astrid bär med sig gåvor och hälsningar från sin syster Ingegärd.[13] Tillsammans hade systrarna planerat att Astrid skulle gifta sig med kung Olav utan att fråga fadern, och härigenom skulle den norske kungens förorättelse kunna återgäldas. Med fosterfadern som samrådspartner lyckas Astrid till slut fullborda planen. Slutligen anförs det som i *Fagrskinna* återfinns i punkt 4, men till skillnad från *Fagrskinna* nämner Leg. saga inte något om kejsar Otto IV. Istället beskriver Leg. saga utseendet på Olavs och Astrids barnbarn Magnus "som senare blev hertig i Saxland" (1072-1106), vilket onekligen gör ett ålderdomligt intryck i jämförelse med *Fagrskinna*.

En avgörande skillnad mellan *Fagrskinna* och Leg. saga är alltså att Leg. saga inte ger något utrymme för den fredsförhandling som *Fagrskinna* hänför *Austrfararvísur* till. I *Fagrskinna* är det Olof svenske som för denna beskickning föreslår Astrid som ersättning för Ingegärd. I Leg. saga är det de båda systrarna som i samråd med Astrids fosterfar Egil föreslår detta för Olav Haraldsson, såsom ett sätt för honom att hämnas den oförrätt deras far, sveakungen, tillfogat honom.

Återvänder vi så till Snorre finner vi att berättelsen här har förvandlats till oigenkännlighet. Jämför vi med Leg. sagas persongalleri: Olav, Olof, Ingegärd, Astrid, Hjalte, Björn, Jarisleif och Egil, samt Fagrskinnas: Olav, Olof, Ingegärd, Astrid, Sigvat, Jarisleif och den vidhängde Ragnvald, finner vi hos Snorre samtliga dessa samt ett antal andra gestalter, både sådana som tidigare varit kända från andra sammanhang, och sådana som endast uppträder här. Det är emellertid inte bara persongalleriet som förändras. De tidigare från *Friðgerðarsaga* kända gestalterna har hos Snorre fått sina roller förändrade. I synnerhet gäller detta jarl Ragnvald Ulfsson. I *Fagrskinna* befinner han sig i Gårdarike vid den tid då Ingegärd gifter sig med Jarisleif, och då hon och Olav skickar gåvor och sändebud mellan sig. Till Gårdarike eller Novgorod hade Olav också skickat Sigvat som vid hemkomsten skaldade om Ragnvald.

Medan Ragnvald Ulfsson alltså i *Fagrskinna* är en ytterst marginell figur i Gårdarike, som uppträder utanför den egentliga *Friðgerðarsaga*, har han hos Snorre såsom jarl i Västergötland intagit huvudrollen i berättelsen. Med Ragnvald som sporrades av sin fru Ingeborg, Olav Tryggvasons dotter, sluter Olav Haraldsson ett preliminärt vapenstillestånd redan innan "bönderna i Viken" tar initiativ till det moment som motsvarar punkt 1 i *Fagrskinna*. Framställningen är omständlig och uppenbart besläktad med Leg. saga. Skillnaderna är dock stora.

I Leg. saga ber den norska folket kungen att skapa fred. Kungen sänder då bud till Hjalte på Island och ger honom beskickningsuppdraget. Hjalte värvar härefter Björn stallare på sin färd förbi Rogaland. Via Kungahälla kommer följet om 20 man in i Svitjod, skaffar där hästar och rider till kungen. Där vidtar sedan Hjaltes sluga diplomati som leder fram till den första fredsuppgörelsen med kungamötet och trolovningen vid Götaälv.

Hos Snorre är det emellertid Vikens bönder som förmår Björn stallare att övertala Olav Haraldsson att försöka åstadkomma fred. Björn får själv beskick-

ningsuppdraget, och värvar Hjalte som vistas vid hovet. De rider sedan till Ragnvald jarls hird där de blir väl mottagna, i synnerhet av Ingeborg Olavsdotter. Att resa vidare till sveakungen i ärendet anses dock för norrmännen förenat med livsfara. Hjalte föreslår då att han, såsom islänning, ensam skall fortsätta till sveakungen, och han får två götar i följe. Han har två isländska vänner vid kungahovet och blir därför väl mottagen. Liksom i efterhand kastar sedan Snorre in de fem första stroferna av Sigvat, med ingressen. "Det hade hänt innan Björn for hemifrån att han hade bett Sigvat skald att följa med honom..."[14] Tidigare har alltså Snorre berättat om hur Hjalte värvats på samma sätt, och det hade då varit naturligt att berätta detsamma om Sigvat, vilket dock inte skedde. Istället införs senare denna något störande rekapitulation. Dessutom är det obegripligt varför inte islänningen Sigvat fick följa med sin landsman Hjalte till sveakungen.

Den första strofen som anförs är den oomstridda lösvisan. De fyra följande är de ovan omtalade, som alltså beskriver båt- och ridturer under Sigvats första resa. Härefter vidtar Hjaltes sluga diplomati, men Snorre låter honom inte lyckas med sin plan. Först genom att Björn stallare och jarl Ragnvald – till vilka Hjalte ansluter sig – förmår lagman Torgny av Tiundaland att på vintertinget i Uppsala kväsa kungen, kommer det fredsavtal till stånd som skall manifesteras med Ingegärds och Olavs giftermål. Björn återvänder med jarlen till Götland, och fortsätter därifrån till Norge, där han blir avtackad av kungen. Om Hjalte hör vi inget mer i detta sammanhang.

I punkt 2 överensstämmer som vi redan konstaterat *Fagrskinna* med Leg. saga. Ingegärd retar upp sin far och avtalet bryts. Snorres framställning är annorlunda. Avtalsenligt seglar Olav liksom i Leg. saga till Götaälv, men hit kommer nu ingen sveakung. Kung Olav skickar sändebud upp i Götland till jarl Ragnvald och frågar om orsaken, som dock jarlen inte känner. Så småningom framgår det av berättelsen att sveakungen inte avsåg att fullborda det påtvingade avtalet. Dispyten om jakttrofféerna är här endast det tillfälle då dessa kungens innersta tankar slutligen öppet uttalas.

Vilken väg väljer nu Snorre när han skall skildra nästa moment av *Friðgerðarsaga*? Återger han den variant som återfinns i *Fagrskinna*, där de två kungarna gör upp sinsemellan bl.a. genom en beskickning om vilken Sigvat skall ha skaldat *Austrfararvísur*, eller håller han sig till den variant som finns i Leg. saga, där Ingegärd först gifts bort till Jarisleif, varefter Astrid kommer till Norge och med sin systers råd, samt med hjälp av sin fosterfar Egil lyckas förmå den molokne helgonkungen att gifta sig med henne?

Snorre går en medelväg. Genom att med jarl Ragnvald som nyckelperson, dela upp momentet i två delar får han de två varianterna att i viss mån harmoniera. Ingegärd meddelar först jarl Ragnvald att giftermålet inte kommer att bli av. Ragnvald vidarebefordrar informationen till den norske kungen. Denne blir mycket arg och deprimerad, och det gick enligt Snorre några dagar då ingen fick ett ord ur honom. Det är dock inte, som i Leg. saga, Astrid som drar kungen ur detta tillstånd. Olav håller istället husting med sina män. Han låter där Björn stallare redogöra för sakernas tillstånd. Björn anság att sveakungen själv var orsak till avtalsbrottet, medan jarl Ragnvald var en sann vän av Olav. På kungens vägnar frågar han hövdingarna till råds, och alla avrådde från krigståg. Ledungen upplöstes. Kungen for till Borg (Sarpsborg) och satt där om vintern. Huvudhandskriften av Snorres särskilda Olavssaga låter nu den fortsatta berättelsen prydas av överskriften *Austrfaur Sigvaz scallz*, och visar sig härigenom bekant med diktnamnet *Austrfararvísur*.[15] Man kan möjligen även i beskrivningen av denna andra resa spåra en viss dissonans i förhållandet till den föregående berättelsen.[16]

Sigvat skald, som ju själv träffat jarl Ragnvald på sin första resa, hyser samma åsikt om honom som Björn stallare. Han erbjuder sig nu att åter resa till jarlen,

för att försöka finna en väg till fred. Ursprungligen[17] har Snorres text sedan fortsatt:

> Tidigt om vintern for Sigvat skald och två andra från Borg och österut genom Marker och sedan till Götland, och de fick ofta dåligt bemötande på denna färd. På en kväll kom han till tre bönder och alla körde de ut honom. Då kvad Sigvat skald *Austr farar visur* om sin färd.[18]

Sedan sändebuden anlänt till Ragnvald får de genom ett brev från Ingegärd kännedom om giftermålsavtalet mellan Jarisleif och Olof svenske. Så kommer Astrid till Ragnvalds hov. Ragnvald kläcker nu idén om att hon skulle kunna gifta sig med Olav Haraldsson utan att sveakungen tillfrågas. Astrid instämmer. Sigvat återvänder till Borg och redogör för händelseutvecklingen. Tidigare har alltså Olav fått reda på att giftermålet inte skulle bli av. Då blev han som i Leg. saga deprimerad. Nu får han reda på att Ingegärd skall giftas bort med Jarisleif, men detta tar han med fattning, liksom han i *Fagrskinna* hade hanterat sveakungens löftesbrott. Sigvat berättar sedan för Olav om idén att han skulle kunna gifta sig med Astrid. Detta tyckte kungen inte var så dumt eftersom han härigenom kunde återgälda sveakungen för den oförrätt denne åsamkat honom. Sigvat och kungen talade i hemlighet om detta. Så insmyger sig dock åter en osäkerhet hos kungen om Ragnvalds pålitlighet:

> Då kvad Sigvat: Fast skall du, mäktige konung, hålla fredsavtalet med den mäktige Ragnvald. Han är blid mot dina behov både natt och dag. Jag vet, tingsuppbådare, att det är den allra bästa vän du äger i Österväg längs hela det gröna havet.[19]

Efter ytterligare en beskickning till Ragnvald, företagen av Sigvats tidigare följeslagare – hans skosven och en brorson – kommer Ragnvald och Astrid till Sarpsborg, där jarlen ger den svenska prinsessan till den norske kungen, med samma hemgift som Ingegärd skulle ha haft. Hon fick också samma brudgåva av Olav som systern skulle fått. Ragnvald återvänder till Götland. När Jarisleifs sändebud kommer till svekungen för *at vitja mála*, d.v.s. för att få äktenskapsavtalet uppfyllt, lyckas Ingegärd utverka att Ragnvald får följa med över Östersjön och hon ger honom Aldeigjuborg och det jarldöme som hörde dit.

Enligt sagan har alltså härmed kung Olav, utan sveakungens samtycke, kommit i besittning av de områden i Norge som denne innehaft sedan slaget vid Svolder. I detta tillstånd lämnar Leg. saga relationen mellan Olav och Olof. *Fagrskinna* ansåg dock att kungarna blivit förlikta, vilket förövrigt även förutsätts av Teodericus monachus[20] och Adam av Bremen[21]. Mot denna slutpunkt för också Snorres yviga framställning, men om detta en annan gång. Nu vänder vi oss till skaldestroferna.

Skaldestrofernas framträngande i sagaprosan

Såsom den första redaktionen av Snorres text nu kan rekonstrueras, förefaller det som om den strof där Olav Haraldsson uppmanas hålla fast vid fredsavtalet med den mäktige Ragnvald ursprungligen varit den enda strof som citerats i Snorres skildring av Sigvats andra resa.[22] Så småningom har dock ytterligare 18 strofer beretts plats i skildringen av denna andra resa. Det skedde genom att de helt enkelt sprängdes in i det korta stycke som ovan citerades efter Kringla:

> Tidigt om vintern for Sigvat skald och två andra från Borg och österut genom Marker och sedan till Götland, och de fick ofta dåligt bemötande på denna färd. På en kväll

kom han till tre bönder och alla körde de ut honom. Då kvad Sigvat skald *Austr farar visur* om sin färd.

I sin slutgiltiga utformning kom det inledande stycket att lyda:

Tidigt om vintern for Sigvat skald och två andra från Borg och österut genom Marker och sedan till Götland. Men innan de skildes, kung Olav och Sigvat, då kvad han en visa:[23]

Härefter anförs nu de två (!) visor vilkas ställning inom *Austrfararvísur* enligt Finnur Jónsson var osäker. Båda riktar sig på ett avrundande sätt till en *konungr* och i en av dem kallas han *Áleifr*. I det följande varvar Snorre korta prosaingresser om Sigvats besvärliga resa, med 7 strofer på samma tema som Sigvat uppges ha diktat efterhand på resan.[24] Mönstret med de korta ingresserna som varvas med strofer bibehålls när Sigvat anländer till jarl Ragnvald (3 strofer), och även sedan han återkommit till Olav Haraldsson (6 strofer).[25] Har samtliga dessa hört samman inom dikten *Austrfararvísur* som Finnur Jónsson menar? Det är förvisso tydligt att Snorre bryter sönder det som han i sin första redaktion refererat till som *Austrfararvísur*, för att härigenom få material att illustrera sin framställning med, men eftersom hans framställning ger intrycket att stroferna tillkommit efterhand på resan har diktnamnet uppenbarligen måst utgå i denna andra redaktion.

Av Snorres första redaktion framgår att *Austrfararvísur* innehållit strofen om de tre bönderna, men med formuleringen "och de fick ofta dåligt bemötande på denna färd" antyds också ytterligare om diktens innehåll. Fagrskinnas ovan citerade omnämnande ger ungefär samma innehållsdeklaration:

På denna färd hade Sigvat skald varit med, och han diktade en flock härom och kallade den *Austr farar vísur*, och han berättar i detta kväde mycket om denna färd.

Austrfararvísur har alltså uppenbarligen i huvudsak handlat om en färd. Mot dessa innehållsdeklarationer svarar särskilt en av de 19 strofer som Snorre i den senare redaktionen anför som illustration till beskrivningen av Sigvats andra resa. När Sigvat kom hem till kung Olav skall han bland annat ha kvädit:

Hugstóra biðk heyra	Jag ber den raske furstens modiga
hressfœrs jǫfurs þessar	hird höra hur jag gjort dessa
þolðak vás hvé vísur	visor om färden. Jag uthärdade
verðung of fǫr gerðak;	slaskvädersslit.
sendr vask upp af ǫndrum	Jag blev sänd upp från svanvångens
austr svafk fátt í hausti	skidor österut på en lång färd till
til Svíþjóðar síðan	Svitjod. Inte sov jag mycket om
svanvangs í fǫr langa.	hösten sedan.

Denna inledningsstrof anger alltså samma innehåll för de följande stroferna som både *Fagrskinna* och Snorre anger för *Austrfararvísur*. Det kan därför knappast betvivlas att denna strof har utgjort inledning till denna dikt. I synnerhet då den slående nog innehåller diktnamnets alla element: *austr*, *fǫr* och *vísur*, vilket också antyder att diktnamnet faktiskt kan härröra från skalden själv. Vid sidan av strofen om de tre bönderna, vilken av Finnur Jónsson satts som nummer 6, kan således även denna strof, nummer 1, föras till *Austrfararvísur*.

Av övriga strofer har vi alltså att vänta att de handlar om en strapatsrik resa till Svitjod, vilket alltså framgår av inledningsstrofen, och de har även beskrivit att skalden ofta fick ett dåligt bemötande, vilket framgår av Snorres första redaktion. Med hjälp av dessa angivelser kan ytterligare 9 av de 19 stroferna med stor

säkerhet föras till dikten, närmare bestämt strofema 2, 3, 4, 5, 7, 8, 13, 14, 15 i Finnur Jónssons uppställning. Strof 2 handlar om en vådlig båtfärd, som dock företagits på något inlandsvatten eftersom skalden låter dra skutan.[26] Strof 3 berättar i samma stil som föregående om en besvärlig fotvandring på 13 raster *um skóg frá Eiðum*, vilket med all sannolikhet är det samma som Edaskogen – den i sagorna ofta omtalade gränsskogen mellan Norge och Sverige.[27] Strofema 4, 5, 7 och 8 ger i samma stil som strof 6 exempel på hur skalden blev illa bemött. Att de hört till *Austfararavísur* är uppenbart.

I strof 1 anger skalden att han blev ivägsänd, och av strof 3 framgår det tydligt att han bara var en av "kungens män" på denna resa. I strof 13, som anförs av Snorre som den första av de 3 strofer som skall ha framfört hos jarl Ragnvald, sägs att sognekungens *sendimenn* har haft en *fyr mikla fyr hendi*, men skalden sparade sig inte fast mödan är stor på fotvandringar. Vidare sägs att Norges nytre väktare bestämde att de norrifrån skulle fara denna väg. Vi har alltså att göra med en beskickning på besvärlig fotvandring norrifrån, vilket hade bestämts av Norges nytre väktare. I strof 1 skickas skalden iväg från skeppen på en lång färd österut till Svitjod. Av strof 3 framgår att "kungsmännen" tog sig fram till fots. Det är således högst sannolikt att det är samma resa som beskrivs. Möjligen skulle det kunna invändas att riktningsangivelsen *norðan* inte passar så bra i en dikt kallad *Austfararavísur*, men man skall då notera att skalden här för allitterationens skull behövde ett 'n', och för assonansen i skothendingen behövde han detta 'orð' eller liknande. Detta har kunnat förmå honom att tänja betydelsen av 'norr', men variationen mellan 'norrifrån' och 'österut' har vid denna tid i Norden varit naturlig, i all synnerhet i relationen Norge–Sverige.[28] Att skalden som nästa ord har *Nóregr*, d.v.s. *Norð-vegr*, har väl verkat i samma riktning. Jag hyser i varje fall inget tvivel om att Finnur Jónsson gjort rätt när han fört strof 13 till *Austfararavísur*.

Strof 14 omtalar tillbakablickande den "dryggenomvandrade" Edaskogen, som "drängarna" passerat på sin väg österut till en kungabetvingare, men skalden påpekar att dennes folk inte borde ha kört ut honom innan han kom fram till "sin milde furste" [*aðr komk at finna minn mildan dróttin*]. Att denna strof hört samman med de övriga är uppenbart.

I strof 15 tilltalar skalden en kvinna, och nämner de branta gamla stigar på vilka hans isländska ögon visat honom, och på vilka hans fot vandrat. Även denna strof låter sig med lätthet infogas i *Austfararavísur*. Samtliga dessa strofer hålls inte bara samman i Snorres text utan de förs även samman av en gemensam tematik och av en genomgående ironiskt humoristisk ton, samt av syftningar som knyter samman många av strofema inbördes.

Enligt Snorres nästa ingress kommer Sigvat sedan tillbaks till Olav Haraldsson i Borg. Först kväder han då strof 16 där kungens "sal" lovordas för alla hirdmännens hjälmar och brynjor som väggarna är utrustade med. Ingen ung kung sägs kunna rosa sig av någon tryggare husprydnad, och det konstateras att "hallen" är underbar i sin helhet. Först härefter anförs strof 1, inledningsstrofen som vi behandlat ovan. Strof 16 har väl i sig själv inget som nödvändigtvis knyter den till *Austfararavísur*, men den är uppenbarligen skaldad av en nyanländ person, och den anförs inramad av strofer som med all säkerhet hör till samma dikt. Detta talar för att Finnur Jónsson med rätta har inordnat strof 16 i *Austfararavísur*. Att strofen dessutom omtalar en mäktig hirds rustningar knyter den samman med den efterföljande strof 1, där hirden uppmanas lyssna till dikten. Dess position i förhållande till strof 1 torde därför sannolikt vara ursprunglig.

Det framgår härav tydligt att Snorre brutit sönder *Austfararavísur* för att få dess strofer att hjälpligt illustrera hans framställning. Helt naturligt har dock spelet mellan prosan och strofema inte blivit. Varför hör vi t.ex. inget om hemresan? Varför berömmer skalden vid hemkomsten den sal som han tidigare lämnat

som om han aldrig hade sett den förut, och varför kväder han strof 1, som förutskickar de strofer som skall beskriva resan, efter alla dessa strofer?

I sin andra redaktion anför Snorre härefter 6 strofer om förhandlingar med en Ragnvald *í gǫrðum, á austrvegum*, dit skalden kommit *vestan*. Att vi här har att göra med en poetiskt utformad redogörelse för ett viktigt beskickningsuppdrag tydliggörs av strofernas allvarliga ton. De redovisar, vid hemkomsten till en *Áleifr*, förhandlingarnas förlopp och resultat. Vi finner emellertid inte ett enda ord om själva resan, vilket enligt strof 1, *Fagrskinna* och Snorres första redaktion varit ämnet för *Austrfararvísur*. *Fagrskinna* uppger alltså att denne Ragnvald befann sig i Gårdarike när Ingegärd och Olav skickade sändebud och gåvor mellan sig, och då Sigvat utförde den beskickning som resulterade i två halvstrofer ur de 6 strofer om förhandlingarna med Ragnvald som Snorre citerar. Även utan strofernas egen vittnesbörd om Ragnvalds uppehållsort – *í gǫrðum, á austrvegum* – hade Fagrskinnas uppgifter ägt företräde framför Snorres konstfulla litterära konstruktioner.[29] Som redan Johan Schreiner påpekat måste man således göra skillnad på dikten *Austrfararvísur* – som handlat om en beskickning till Svitjod – å ena sidan, och å andra sidan de strofer som handlat om en beskickning till Ragnvald i Gårdarike. Med Schreiner skulle man kunna betitla de senare med det samordnande namnet *Rǫgnvaldzvísur*.[30]

I Snorres senare redaktion anförs som nämnts de isärplockade strofera från *Austrfararvísur* såsom tillkomna efterhand på resan, vissa i gränslandskapet mellan länderna, vissa hos jarl Ragnvald i Västergötland, och slutligen vissa hemma hos kung Olav i Sarpsborg. I strof 1 är det dock den raske kungens hird som uppmanas lyssna till de visor skalden gjort om färden. Även om man väl möjligen skulle kunna tänka sig att vissa strofer tillkommit efterhand på resan, är det således ställt utom allt tvivel att de har samlats till ett enhetligt framförande inför denne raske konungs hird – den hird som prydde samme konungs väggar med sina hjälmar och brynjor. Vem var då denne unge raske konung? Allt talar för att det var sveakungen Olof. Hans "sal" eller "hall" kunde skalden beskriva som om han aldrig hade sett den förut. Därför hör vi inget om återfärden. Därför använder skalden så starkt rosande uttryck som *mildr minn dróttinn* och *jǫfra þrýstir* om den furste han besökt. Begreppet *siklingar* om dennes omgivning, som i strof 1 uppmanas lyssna till dikten, blir också förklarligt i denna annars så raljanta dikt.

Med denna på sannolik grund dragna slutsats vänder vi oss slutligen till de två strofer som Snorre låter Sigvat kväda inför kung Olav, just innan sitt uppbrott från Sarpsborg. Dessa strofers ställning i förhållande till *Austrfararvísur* har alltså betraktats som osäker. I Finnur Jónssons redaktion av *Skjaldediktning* finner vi dem under Sigvats *Lausavísur* med numren 7 (L7) och 8 (L8). Det är tydligt att båda strofera är avslutningsstrofer för längre framställningar. I L8 heter det bl.a.: *Nú eru, konungr, mælt orð þau er os varða um allz mest flestra*, d.v.s. 'Nu är de ord utsagda som har den största betydelsen av alla för oss'. Att detta inte kan syfta tillbaka på den gycklande reseberättelsen i *Austrfararvísur* är uppenbart. Det svarar dock mycket väl mot innehållet i *Rǫgnvaldzvísur*, och har med all sannolikhet utgjort avslutningen av denna dikt. L7 sägs avslutningsvis *endisk leyfð* och *lýkk vísu nú*. Att *Rǫgnvaldzvísur* skulle ha kunnat betecknats som *leyfð*, d.v.s. 'lovordande dikt'[31], är uteslutet. Kan *Austrfararvísur* ha betecknats så? Också detta förefaller vid första anblicken osannolikt, men vid ett närmare betraktande kommer saken i ett annat ljus. Nyckeln till förståelse är strof 14. Här *magnar* skalden *lof þengils*, men han påpekar att han inte borde ha blivit utkörd innan han kom fram till sin "givmilde herre" [*áðr mildan minn dróttin komk at finna*]. Värdens godhet framhävs således genom att skalden jämför den med hur ogästvänligt han tidigare blivit bemött i landet. På så sätt utgör de strofer där resans möda skildras en fond

mot vilken mottagandet i den i strof 16 lovordade kungahallen blir accentuerat. De är således en verksam del i lovtalet.[32] Att dikten för allitterationens skull kunde kallas *leyfð* är således inte uteslutet.

I L7 uppmanar skalden *Áleifr konungr* att sitta lycklig i sin hall tills han *kœm at vitja mála*, d.v.s. tills han skulle återkomma för att få äktenskapsavtalet uppfyllt[33]. Vi synes här hamna i hjärtat av *Friðgerðarsaga*. Det kan enligt min mening knappast råda något tvivel om att denna strof är *Austrfararvísurs* avslutningsstrof. Som Fagrskinna säger tycks *Austrfararvísur* således ha handlat om en resa i äktenskapsfrågan, mellan *nýtr vǫrðr Noregs* och *Áleifr konungr* i Svitjod. Vad *Fagrskinna* dock inte säger är att dikten skaldades för sveakungen. Dikten ger dock *Fagrskinna* stöd i synnerhet gentemot Snorre, vars episod om Torgny lagman åter visar sig tillhöra de litterära konstruktionernas värld.

Vi kommer då sist och slutligen till den intressanta frågan om varifrån *Austrfararvísur och Rognvaldzvísur* hämtats. *Fagrskinna* och Snorre har uppenbarligen haft tillgång till en källa där de återgavs. Det är dock tydligt att denna källa gått på tvärs mot de skildringar av relationen mellan Olav den helige och Olof svenske som återspeglas i Leg. saga. Skulle man möjligen kunna tänka sig att vi här anar den källa vars existens Bjarne Fidjestøl i olika sammanhang resonerade kring – en hypotetisk källa som han karaktäriserade som en sorts skaldedikternas motsvarighet till Edda-dikternas *Codex regius*.[34]

---

[1] Se Jón Helgason: "Planer om en ny udgave udgave af skjaldediktningen", *Acta Philologica Scandinavica* 19/1947-48, s. 130-132 och Bjarne Fidjestøl: "On a New Edition of Scaldic Poetry", *The Sixth International Saga Conferance 28/7-2/8 1985. Workshop Papers*, bd. I, s. 319-335.

[2] *Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur* utg. av F. Jónsson (København 1893-1901), bd. 4, s. 129 f.

[3] J. Sahlgren: *Eddica et Scaldica. Fornvästnordiska studier* [Nordisk filologi. undersökningar och handböcker bd. 1] (Lund 1927-1928) bd. II, s 201 f

[4] F. Jónsson: *Austrfararvísur* [Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, 1931 II: Hist-Filos. Klasse, No. 1] (Oslo 1932), s. 9.

[5] Jónsson 1932, s. 8.

[6] Detta är också ett avgörande argument mot Sahlgren 1927-28, s. 203.

[7] *Fagrskinna. Nóregs konunga tal* utg. ved F. Jónsson (København 1902-03), s. 157: *I þesse ferð hafðe veret Sigvatr skallð. oc orte hann flocc um oc callaðe Austr farar visur. oc sægir i þesso cvæðe mart um þessa færð.*

[8] Fagrskinna: *þa var Ragnvalldr iarl Ulfs sunr i Garða riki frende Ingigerðar drottningar. Hann var hinn mesti vinr Olafs konongs sem sagðe Sigvatr. þa er hann var aftr comenn or sendiferð er Olafr konongr hafðe sænt hann austr i Garðariki/til Holmgarz.*

[9] Om relationerna mellan dessa källor se Jónas Kristjánsson: "The Legendary saga", Guðni Kolbeinsson et al. (red.): *Minjar og menntir. Afmælisrit helgað Kristjáni Eldjárn* (Reykjavík 1976), s. 281-293.

[10] En skillnad ligger dock i att det i Leg. saga endast är norrmännen som initierar fredsmäklingen, medan det i Fagrskinna är båda "landsfolken".

[11] Sagan betraktar Björn som en av 12 ländemän i Norge!

[12] Jag bortser från att Leg. saga har 11 (*xi*) kungar till skillnad från Fagrskinnas 9 (*ix*).

[13] Jfr Fagrskinna, k. 27: *oc senduzk þau Olafr konongr i Norege oc Ingigerðr margar gersimar sin a millum oc trunaðar menn.*

[14] Heimskringla, Ólafs saga helga (härefter O.s.h.) k. 71, bd. 2, s. 112 återger här den bättre texten: *þat hafði verit, áðr Bjǫrn fór heiman, at hann hafði beðit Sigvat skáld til farar með sér...* Den store saga, k. 53, s. 134 har: *þat hafði verit áðr Biornn for heiman at Biornn hafði beðit Sighvat til farar með ser.* Avvikelserna i Stockholm 2, är skrivarvarianter.

[15] *Saga Óláfs konungs hins helga. Den store saga om Olav den Hellige efter pergamenthandskrift i Kungliga biblioteket i Stockholm NR. 2 4to med varianter fra andre håndskrifter* utg. av O. A. Johnsen och J. Helgason Oslo (1930-)1941 (härefter: Den store saga), k. 75, s. 197.

[16] Som framgått ovan infördes redogörelsen för Sigvats första resa som en något störande rekapitulation. Den är dock i sin tur förutsättningen för berättelsen om den andra resan. Trots att den föregående textens kronologi här förts fram till slutet av vintern, möter vi i det följande händelser i början av vintern, ja enligt strofernа faktiskt i början av hösten, och trots att Björn stallare redan fått allmän uppslutning för sin åsikt om Ragnvald, låter Snorre här tvivel råda i hirden om Ragnvalds pålitlighet.

[17] Se härom Sigurður Nordal: *Om Olaf den helliges saga. En kritisk undersøgelse* (København 1914), s. 170 f. Det är som Nordal visat tydligt att denna malplacerade rekapitulation är ursprunglig. Den längre framställning som inleds med samma sats måste därför vara sekundär, och tillhör ett senare stadium bearbetningen. Som senare skall framgå märks detta också på andra förhållanden.

[18] Texten anförs här efter Kringla, se Heimskringla, bd. 2, s. 176 anmärkningen till rad 6: *Þundurþan vetr fór Sigvatr Scalld ok þeir iii saman or borg ok austr um markir ok sva til Gautlandz ok feck i þeiri ferð optliga illar viðrtekiur a eino queldi com hann til iii búanda ok ráko hann allir ut. þa quað Sigvatr scalld austr farar visur um ferð sina.* Motsvarande textparti finns dock även i flera handskrifter av den särskilda Olavssagan, se Den store saga, s. 205 anmärkningen till vers 82.

[19] Skjaldediktning A1, s. 240; B1, s. 225. Jag följer Finnur Jónssons strofupplösning och läsning med undantaget *á austrvegum*, jfr Sahlgren 1927-28, s. 173 ff.: *Fast skalt, rikr konungr, halda sóttum við rikan Rǫgnvald. Hann er þýðr at þinni þorf nótt ok dag. þann veitk þik, þinga kennir, eiga miklu baztan vin á austrvegum alt með grænu salti.*

[20] *Monumenta Historica Norvegiæ* udg. av G. Storm (Kristiania 1880), s. 34 f.: *Olavus...reversus est ad generum suum Olavum regem in Swethiam ibique anno illo moratus est.*

[21] Adam av Bremen: *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* utg. av B. Schmeidler [MGH SS rer. Germ.] (Hannover och Leipzig 1917), s. 121: *Itaque de rege Sueonum cuius filiam habuit, et populis insularum infinitam congregans armatorum multitudinem, patrium vi et armis recepit.*

[22] Till hälften överensstämmer denna strof faktiskt med den enda strof som *Fagrskinna* citerar.

[23] Heimskringla, O.s.h., k. 91, bd. 2, s. 168: *Þundurðan vetr fór Sigvatr Skáld ok þeir iii. saman ór Borg ok austr um Markir ok svá til Gautlandz. En áðr þeir skilðusk, Óláfr konungr ok Sigvatr, þá kvað hann vísu:*

[24] En av dessa prosaingresser är närbesläktad med den ursprungliga resebeskrivningen: *Annat kveld kom hann til iii. bóanda, och nefndisk hverr þeira ǫlvir, ok raku hann allir út; Sigvatr kvað: Nú hafa hnekt...* Detta är den enda strof, av de som beskriver själva resan, vari skalden synes tala på resan. Möjligen skulle detta kunna förklaras med hypotsen att detta var den enda av dessa strofer som refererades till i Snorres ursprungliga redaktion: *a eino queldi com hann til iii búanda ok ráko hann allir ut. þa quað Sigvatr scalld austr farar visur um ferð sina.* Enligt denna formulering var det alltså i just denna stund som *Austfararvísur* tillkom. Vi får då anta att strofen om de tre bönderna citerades i något korrupt form redan i den ursprungliga redaktionen, och att detta givit utslag i den senare handskriftstraderingen. Man noterar att strofens första rad - där den presentiska formen ges - har ett stavelseöverskott som också indikerar en korruption.

[25] Den efter strofema beskrivna vistelsen hos Ragnvald utgör här återigen en olycklig rekapitulation, som korrigerats i den redaktion som kommer till uttryck i Stockholm 2 och i Jöfraskinna. Jfr åter Nordal 1914, s. 170 f.

[26] Jfr Sahlgren 1927-28, s. 185.

[27] Se t.ex. Sahlgren 1927-28, s. 182 ff.

[28] Jfr L. Weibull: "De gamle nordbornas väderstrecksbegrepp", *Scandia* 1/1928, s. 292-312.

[29] Jfr O.A. Johnsen: "Friðgerðar-saga", *Historisk Tidsskrift* (norsk)V:3/1916, s. 513-539, s. 514 ff.; och särskilt J. Schreiner: "Olav den hellige og nabolandene", *Historisk Tidsskrift* (norsk)V:7/1927-28, s. 22-76, s. 30 ff.

[30] J. Schreiner: "Olav den hellige og nabolandene" och "Sigvats sendeferd til Svitjod", *Historisk Tidsskrift* (norsk) V:7/1927-28, s. 22-76 resp. 303-306. Till skillnad från Schreiner - men i likhet med Snorre - för jag dock inte strofema 9-12 till denna dikt, utan betraktar dem tillsvidare som lösvisor.

[31] Jfr Sahlgren 1927-28, s. 202.

[32] Samtidigt kan man möjligen ana att skalden i beskrivningen av denna ogästvänlighet anspelar på en rädsla hos befolkningen i gränstrakterna att bli betraktade som medlöpare till *nýtr vǫrðr Nóregs*. Valet av den egna resan som ämne för en dikt ägnad åt en värd som det åtminstone enligt sagorna förelegat ett mycket spänt förhållande till, är rätt genialt.

[33] Se Bjarni Aðalbjarnarsons kommentar till strofen i hans Heimskringla-utgåva, *Íslenzk Fornrit* 27, (Reykjavík 1945), bd. II, s. 134. Kan det finnas en anspelning på resans natur redan i första strofens sista rad: *svanvangs í fyr langa? svanvangs* ligger intressant nära *kvánfangs* och faktiskt har flera handskrifter varianten *svanfangs*.

[34] Oberoende av Bjarne hade jag själv tyckt mig ana en sådan Skalde-edda när jag i mitten av 1980-talet arbetade en tid med *Austfararvísur*. Faktum är att jag presenterade idén för honom ovetande om hans hypotes, och jag vill här passa på att skänka en tacksamhetens tanke för hans uppmuntrande entusiasm.